

ותמחה הגמרא על הקושיה מדברי הברייתא על שיטת רב:

וכי מתניתא קא רמית עליה דרב [מברייתא מקשה אתה על רב]!?

והרי רב תנא הוא, ופליג!

בכחו של רב, שהוא תנא, לחלוק על הברייתא!

איתמר:

אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: חתנים מן המנין, ואין אכלים מן המנין.

מיתיבי לרבי יוחנן [שהוא אמורא] מהברייתא שנוכרה לעיל: חתנים וגם אכלים מן המנין! (17)?

ומיישבת הגמרא: כי תניא היא ברייתא ב-ח

רב הביבא, איקלע לבי מהולא, הזדמן לסעודת ברית מילה ובריך "שהשמחה במעונו".

וגם כאן מסקנת הגמרא היא:

ולית הלכתא כוותיה! שאין מברכים כך בברית משום דטרידי, היות דאית ליה צערא לינוקא, שהשמחה מתבלבלת כשרואים את צערו של התינוק. (15)

אמר רב נחמן אמר רב: החתנים עצמם נחשבים הם מן המנין של עשרה אנשים לברכת חתנים. והיינו, שאין צריך אלא תשעה אנשים, והחתן הוא העשירי.

ואולם, אין אכלים מן המנין. (16)

מיתיבי לרב, הסובר שהאכלים אינם מן המנין:

מהא דתניא: חתנים וגם אכלים מן המנין!?

צריכה עשרה אנשים.

השלישי: לרחבה, דהיינו להצטרפות האבל לעשרה אנשים הנצרכים כדי לברך ברכת אכלים [המבוארת בסוגיא לקמן], בסעודת הבראה שעושים לאבל.

ואולם בדברי רב אי אפשר לפרש אלא כאופן השני או השלישי, שהרי ודאי לא יאמר רב שאין האבל מצטרף לזימון, כי דבר פשוט הוא שהאבל חייב בכל המצוות; ובהכרח שרב דיבר או לענין שורה או לענין רחבה, או אפשר לשניהם.

17. ביארו התוספות, שלא רצה לומר, שהיות ורב תנא הוא ונחלק על הברייתא, אם כן יש לומר שרבי יוחנן סובר כמותו, כי רבי יוחנן לא היה מחזיק את רב כתנא, שהרי היה חולק עליו שכמה מקומות.

הזה לא נהגו לאומרו אף בסעודת חתן הנעשית בלילה שלמחרתו כונס, וראה דרכי משה אהע"ז סימן סב בשם הכל בו.

15. מאירי; וכתב בשם הגאונים שבסעודת פדיון הבן, שאין שם צער תינוק, אכן מברכים "שהשמחה במעונו", והרמ"א כיוור דעה [שה י] כתב, שאנו אין נוהגים לברך, וראה השיטות בזה בדרכי משה שם.

16. בהמשך הסוגיא מתבאר שענין זה יכול להתפרש בשלשה אופנים:

האחד: לברכת הזימון, דהיינו, הצטרפות האבל לזימון בשלשה איש — לדעת רש"י.

השני: לשורה, דהיינו הצטרפות האבל לשורה שהיו עושים כשהיו חוזרים מן הקבר, שעומדים מסביב לאבל ומנחמים אותו, ושורה זו

מצטרפים למנין: בברכת אבלים שהיו מברכים ברחבה של העיר [והיא מתבארת לקמן] בסעודת ההבראה שהיו עושים לאבל בחזרה מבית הקברות, וברכה זו היו מברכים אותה בעשרה ואין האבלים מן המנין.

ואכתי תמהינן: **אלא הא דאמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן:** (3)

מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה, וחתנים מן המנין.

וברכת אבלים בעשרה "כל שבעה", ואין אבלים מן המנין.

ולדברין שאתה מפרש את דברי רבי יוחנן שלא אמר אלא ברחבה: **ברכת רחבה "כל שבעה" מי איכא**, והרי אין מברכין אותה אלא בסעודת הבראה שעושים לאחר הקבורה!?

ומיישבת הגמרא: אכן **משכחת לה** ברכת רחבה כל שבעת ימי האבלות **בפנים חדשות**, כשהיו באים פנים חדשות לנחמו והם מקורביו ומיודעיו ממקומות אחרים ששמעו את שמועתו, היה מנהגם להברותו בביתו ומברכין שם אותה ברכה בעצמה שהיו מברכים בהבראת הרחבה. (4)

שאף האבלים עצמם מצטרפים למנין — **בברכת המזון**, דהיינו שמצטרפין האבלים לזימון כיון שחייבים הם במצוות. (1)

וכי קאמר רבי יוחנן שאין האבלים מצטרפים למנין — **בשורה** שהיו עושים מסביב לאבל החוזר מן הקבר שהיה יושב בין העומדים, והם מנחמים אותו, ואין שורה פחותה מעשרה, ואין האבל מצטרף לעשרה אנשים.

ואכתי תמהינן: **אלא הא דאמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן:** (2)

מברכים ברכת חתנים בעשרה, וחתנים מן המנין.

ו"ברכת" אבלים בעשרה, ואין אבלים מן המנין.

ותיקשי לדברין שאתה אומר, שלא דיבר רבי יוחנן אלא בשורה: **ברכה בשורה מי איכא** [וכי יש ברכה בשורה]!?

ומכח קושיא זו מיישבת הגמרא את דברי רבי יוחנן באופן אחר:

אלא כי קאמר רבי יוחנן שאין האבלים

1. כן היא שיטת רש"י; והתוספות תמהו על פירושו, וביארו באופן אחר.

2. וביארו התוספות, שעל הקושיא על רב מבריייתא זו, לא תירצה הגמרא "כי תניא ההיא בברכת המזון", משום שנראה לו דוחק להעמיד את הבריייתא בברכת המזון, ונוח לגמרא יותר לומר ש"רב תנא הוא ופליג".

3. המימרא הבאה של רבי יוחנן — לפי הגירסא שלפנינו — היא המקור לשתי המימרות הקודמות משמו של רבי יוחנן.

4. מאירי.

1. כן היא שיטת רש"י; והתוספות תמהו על פירושו, וביארו באופן אחר.

2. וביארו התוספות, שעל הקושיא על רב מבריייתא זו, לא תירצה הגמרא "כי תניא ההיא בברכת המזון", משום שנראה לו דוחק להעמיד את הבריייתא בברכת המזון, ונוח לגמרא יותר לומר ש"רב תנא הוא ופליג".

2. בתוספות מבואר, שלפי הגירסא שלפנינו, אין

ומה היא ברכת אבלים: (5)

כי הא דרב חייא בר אבא מקרי בניה דריש לקיש הוה [רב חייא היה מלמד המקרא של בני ריש לקיש], ואמרי לה: "מתני" בריה דריש לקיש הוה [משניות הוא שהיה מלמד] —

שכיב ליה לרב חייא בר אבא (6) ינוקא, והיה יושב עליו שבעה.

יומא קמא לא אזל לגביה [ביום הראשון לאבלות לא הלך ריש לקיש לנחמו].

למחר, דבריה [לשון הנהגה הוא] ליהודה בר נחמני מתורגמניה [למחרת היום הראשון הנהיג עמו ריש לקיש את יהודה בר נחמני שהיה מתורגמנו להשמיע את דבריו לרבים].

אמר ליה ריש לקיש למתורגמנו: קום אימא מילתא כל קביל ינוקא [אמור דברי נחומים על מיתת הילד]! (7)

פתח ואמר: כתוב "וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו" —

וכך הוא פירושו: (8) דור שאבות מנאצים להקב"ה, הרי הקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם, ומתים הבנים והבנות כשהם קטנים.

וזה הוא שאמר הכתוב: "וירא ה'" מה עשו אבות.

ואיכא דאמרי: לא תינוק היה המת, אלא בחרר הוה.

והבי קאמר ליה, פסוק זה קרא עליו המתורגמן: "על כן על בחריו [של האבות החוטאים] (9) לא ישמח ה', ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם, כי כולו חנף ומרע, וכל פה דובר נבלה, בכל זאת לא שב אפיו, ועוד ידו נטויה" —

7. כן פירש רש"י; וכתב המהרש"א: ועוד יש לומר, למה מת ובאיזה חטא כיון שאינו בר עונשין; ולמאן דאמר לקמן בחור הוה, לא הוה בר עונשין בבית דין של מעלה עד עשרים שנה.

8. לפי פשוטו וכן פירש התרגום, הבנים והבנות הם המכעיסים, אלא שאם כן היה לו לומר: "מכעס בנים ובנות", והיות וכתוב "מכעס בניו ובנותיו" משמע ליה שעם האבות הוא מדבר, שהם חטאו ונענשו בשבילם בניהם ובנותיהם, מהרש"א.

9. על פי המהרש"א, והיינו בשביל חטא האבות הבחורים מתים, וכתב המהרש"א, שאף כאן מלשון "בחריו" שאמר הכתוב ולא "בחורים" משמע ליה שעל האבות מדבר.

5. כתב המאירי: ברכה זו עיקרה לנחם את האבלים, ומכל מקום כל אחד ואחד היה מוסיף בה כרצונו, אם דרך דרשה להאריך על דעת אנשי הדור ושהוא חשוב ליענש עליהם או בדברים המעוררים את הלב, אם בכרכה, אם להאריך בשבחו של הקב"ה, אם לדבר כנגד האבלים, אם כנגד המנחמים, ולא עוד, אלא שאם רצה לחתום בכל אחת מאלו, עושה.

6. כן פירש מהרש"ל, ועל פי דבריו נתבאר בפנים בכל הענין, אבל ב"עיון יעקב" [לבעל ה"שבות יעקב"] הבין שבנו של ריש לקיש מת, ולדבריו ניחא יותר שהגמרא מזכירה ש"מקרי בניה" הוה, והיינו שמת אחד מתלמידיו, וכן משמע בגמרא גבי "רבים ישתו" לקמן וכפי שיבואר שם.

מאי "ועוד ידו נטויה" (10)?

אמר רב חנן בר רב: הכל יודעין בלה למה נכנסה לחופה, אלא כל המנבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו, אפילו נחתם לו גזר דינו של שבעים שנה לטובה, נהפך עליו לרעה.

וזה הוא שאמר הכתוב "ועוד" והוא כמו: עולם "ועד", והיינו שעולמו של אדם נטויה להתהפך עליו מטוב לרע. (11)

תמהה הגמרא על ריש לקיש:

אתא לנחומי [בא לכאן כדי לנחם] וצעורי קא מצער ליה, שאומר לו כי בשל עוונותיו הוא שמת בנו! (12)

ומפרשת הגמרא: הכי קאמר ריש לקיש ליה: השיב את לאתפוס אדרא, חשוב אתה למעלה לתופסך ואת בניך בעוון הדור. (13)

אמר ליה ריש לקיש למתורגמנו:

קום אימא מילתא [אמור דברים] כנגד שבחו של הקב"ה!

פתח ואמר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל הגדול ברוך גדלו, אדיר וחזק

ברוב נוראות, מחיה מתים במאמרו, עושה גדולות עד אין חקר, ונפלאות עד אין מספר, ברוך אתה ה' מחיה המתים.

עוד אמר ליה ריש לקיש למתורגמנו: קום אימא מילתא כנגד אבלים!

פתח המתורגמן ואמר: (14) אחינו המיוגעין המדוכאין באבל הזה, תנו לבכם לחקור את זאת [שהכל מתים ולא תבכו יותר מדי], זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית, (15) רבים שתו, רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים, אחינו בעל נחמות ינחם אתכם, ברוך אתה ה' (16) מנחם אבלים.

אמר אביי: כל האומר כיוצא בזה: "רבים שתו" לימא [רבים שתו — יאמר]!

אבל "רבים ישתו" לא לימא [לא יאמר]!

וכן "משתה ראשונים" לימא [יאמר "משתה ראשונים הוא"]!

אבל "כך משתה אחרונים" לא לימא!

ומשום דאמר רבי שמעון בן לקיש: (17) וכן תנא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח

הדור שנאמר "וממקדשי תחלו", רש"י.

14. ביאר המהרש"א שחטאו של אדם הראשון — עליו נגזר מיתה — ביום הששי לבריאה היה.

15. לא פתח בה ב"ברוך" מפני שהיא סמוכה לחברתה, וכך סדורות ברכות אלא על הסדר, רש"י.

16. מאירי.

17. מכאן משמע קצת שהמנוחם היה רבי שמעון

10. מדברי המאירי והמהרש"א נראה, שכל זה הוא מדברי המתורגמן.

11. נתבאר על פי רש"י כאן; ובשבת לג א כתב רש"י: לשון "ועד" כל שנותרו של אדם שהם שבעים שנה יד הדין נטויה עליו לבטל זכויותיו בעוון זה.

12. כן פירש רש"י; ויש ללמוד מדבריו כי לפי שתי הלשונות מתים הבחורים בעוון אביהם, וכמו שכתב מהרש"א שנזכר בהערה לעיל.

13. דקיימא לן בזמן שצדיקים בדור נתפסים על

אדם פיו לשטן.

אמר רב יוסף: מאי קרא, היכן מלמד הכתוב שלא יפתח אדם פיו לשטן?

שנאמר: "לולי ה' שהותיר לנו שריד כמעט, כסדרם היינו לעמורה דמינו [כולנו כלים]".

ומאי אהדר ליה נביא? (18) "שמעו דבר ה' קציני סדום [שרים שמעשיהם כסדרם] האזינו תורת אלהינו עם עמורה" [פסוק סמוך הוא בישעיה].

אמר ליה: קום אימא מילתא כנגד מנחמי אבלים!

פתח המתורגמן ואמר: אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים, המחזיקים בכריתו של אברהם אבינו, (19) אחינו, בעל הגמול ישלם לכם גמולכם, ברוך אתה ה' משלם הגמול.

עוד אמר ליה: קום אימא מילתא כנגד כל ישראל.

פתח ואמר: רבוץ העולמים! פדה והצל מלט הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורענויות המתרגשות ובאות לעולם, טרם נקרא ואתה תענה, ברוך אתה ה' עוצר המגפה.

אמר עולא: ואמרי לה כמתניתא תנא [בברייתא היא שנויה]:

עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל להרבות להשקותו לאבל בשתיה ואף על פי שאינו רוצה, (20) וכמו שנאמר: "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש":

שלישה כוסות קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו, היינו שהיה מנהגם לאכול פרפראות קודם הסעודה כגון כיסנין וסופגנין ואיסקריטין, וכשאוכלים אותן פרפראות היו משקים לאבל שלש כוסות.

שלישה כוסות בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו.

וארבעה כוסות לאחר אכילה, ואלו הם:

אחד כנגד הזון, בסוף ברכת הזון שבברכת המזון היה האבל שותה אותו ומוזגין לו כוס אחר.

ואחד כנגד ברכת הארץ.

ואחד כנגד בונה ירושלים.

ואחד כנגד הטוב והמטיב.

אביי סבר דלימות המשיח יבולע המות, וכיון שאנו מחכים כל יום לביאת משיחנו, נמצא שהוא פותח פה לשטן, ראה שם.

19. שגמל חסדים, וכמו שנאמר באברהם "ויטע אשל" והוא גוטרין וקין אכילה ש'תיה ל'ויה, רש"י.

20. מאירי.

בן לקיש [כהעיון יעקב], דאם לא כן קשיא קצת ריש לקיש אדריש לקיש.

18. א. כן היא הגירסא בברכות.

ב. בעיון יעקב ביאר דעתו של רב חייה בר אבא [שלדעתו הוא היה המנחם], שהוא הולך לשיטתו [ראה שם] שגם לימות המשיח עדיין לא יבולע המות, ולכן אין זה פותח פה לשטן, אבל

הוסיפו עליהם ארבעה כוסות נוספים בשביל ארבע ברכות שהיו מברכים: (21)

כוס אחד בברכה שהיו מברכים כנגד חזני [שמשין] העיר, לפי שהיו השמשים מתעסקים במתים ובשאר צרכי ציבור.

ואחד בברכה שהיו מברכים כנגד פרנסי העיר שהיו עשירים ומבזבזים ממונם לקבורת עניים.

ואחד בברכה שהיו מברכים כנגד בית המקדש, שינחמנו הקב"ה בבניינו מאבלנו שאנו מתאבלים עליו כעל מת.

ואחד בברכה שהיו מברכים כנגד רבן גמליאל, ומפרש לקמן.

התחילו היו שותין ומשתכרין יותר מארבעה עשר כוסות, (22) והחזירו הדבר ליושנה לשתות רק עשרה כוסות. (23)

מאי רבן גמליאל?

דתניא: בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממימתו, כי היו העשירים קוברים את המת בכלים מכובדים ומפני הכושה היו העניים גם הם עושים כן עד שהיה קשה להם והיו מניחים העניים אותו ובורחין. (24)

עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות בעצמו, והוציאוהו לרבן גמליאל בכלי פשתן.

ונהגו כל העם אחריו להוציא בכלי פשתן.

אמר רב פפא: והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא בר זוזא, [כעת נוהג העולם להוציא את המת אפילו בתכריכי קנבוס שאינם שוים אלא דינר].

הקדמה לסוגיית פתח פתוח.

שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא:

א. כל האומר על דבר שהוחזק כדבר היתר — שהוא דבר אסור, וכגון האומר על דבר שהחזיקוהו עדים שהוא שומן, שאינו אלא חלב, הרי הוא עצמו אסור לאוכלו. וקראוהו חכמים "שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא" [עשה האומר את הדבר על עצמו כחתיכת איסור].

בטעם הדבר, הכריעו האחרונים שהוא מדין נאמנות האדם ביחס לעצמו, והוא נלמד ממה שאמרה תורה [שמות כב ט] "אשר יאמר כי הוא זה", שמשם למדו חכמים את נאמנותו של אדם על עצמו לחייבו ממון.

וכשם שנאמן בהודאתו לחייב עצמו בממון, כך נכלל בפסוק זה שיהא האדם נאמן באיסור ביחס לעצמו.

ספק ו' ספק ספיקא באיסורים:

א. קיימא לן "ספיקא דאורייתא —

שם.

22. מהרש"א.

23. רש"י; ויש שיטות נוספות בראשונים.

24. מהרש"א על פי גמרא במועד קטן.

21. כן הוא הפשטות שהיו מברכים ארבעה ברכות כנגד אלו המפורטים כאן, וברש"י הזכיר בהדיא ברכה בחזני העיר ובבית המקדש. והמהרש"א כתב שמפירושו של רש"י נראה שלא קבעו ברכה אלא כנגד בית המקדש, ראה